

HOE GAAT HET MET U?

Welzijn in de land- en tuinbouwsector

INHOUD

1. Samenvatting
2. Stress
3. Tevredenheid
4. Problemen op het bedrijf
5. Conclusies
6. Meer info

1. SAMENVATTING

Ongeveer 550 bedrijfsleiders van het Landbouwmonitoringnetwerk (LMN) namen in het voorjaar van 2017 deel aan een enquête over hun welzijn en dat van hun bedrijf. Er wordt niet geëxtrapoleerd, de resultaten zijn dus niet geldig voor de totale Vlaamse land- en tuinbouw. Dit zijn de belangrijkste resultaten van deze momentopname:

- Negen op de tien landbouwers vinden hun werk boeiend en acht op de tien beleven voldoening aan hun job.
- Een op de vijf bedrijfsleiders kampt met hoge tot zeer hoge stress. Het inkomen is een belangrijke stressfactor. De helft van de respondenten voelt zich zelden kalm en ontspannen.
- Stress komt het meest voor bij de sector gemengd rundvee, gevolgd door groenten in openlucht en fruit. Akkerbouw scoort het best. Gemiddeld stijgt stress bij bedrijfsleiders tot 50 jaar en neemt dan weer af.
- Ruim drie kwart van de LMN-deelnemers is behoorlijk gelukkig en tevreden met zijn leven. 35% is echter ontevreden tot zeer ontevreden over zijn inkomen.
- Jonge bedrijfsleiders zijn het meest tevreden met hun leven, maar het minst tevreden met hun inkomen.
- De respondenten kampen op hun bedrijf het vaakst met onzekerheid over hun inkomen, administratieve lasten en het verwerven van grond.
- Jongere bedrijfsleiders ervaren over het algemeen meer problemen dan oudere. Fruit en vleesvee signaleren het grootste aantal problemen., groenten, sierteelt onder glas en varkens het minste.

2 STRESS

De vraag over stressfactoren luidt als volgt: “Denk aan de voorbije twee weken. Hieronder staan een aantal uitspraken over uw gemoedsgesteldheid. Duid per uitspraak aan hoe vaak u zich de voorbije twee weken zo gevoeld hebt (altijd, meestal, soms, nooit).”

We bespreken in dit hoofdstuk zowel de individuele stressfactoren als de indicator stressgevoeligheid die we berekenen op basis van die stressfactoren. De stressfactoren kunnen tot een indicator stressgevoeligheid herleid worden door een score toe te kennen aan de frequentie van negatieve stressfactoren (altijd krijgt vier, meestal drie, enz.) en positieve stressfactoren (altijd een, meestal twee, enz.), en het gemiddelde te nemen van deze scores. Hoe lager de score, hoe lager de stressgevoeligheid.

Indicator	Categorieën voor analyse
Stressgevoeligheid	Zeer laag: 1 - 1,5 Laag: 1,51 - 2 Matig: 2,01 - 2,5 Hoog: 2,51 - 3 Zeer hoog: 3 - 4

De bespreking van de resultaten gebeurt eerst voor de hele steekproef. Vervolgens onderzoeken we de verschillen tussen bedrijfstypes en leeftijdsgroepen.

2.1 STRESS BIJ DE HELE STEEKPROEF

2.1.1 Meerderheid LMN-deelnemers oefent geboeid en met veel voldoening zijn beroep uit. Ongeveer de helft voelt zich echter bijna nooit ontspannen of goed geluimd en maakt zich zorgen om het inkomen.

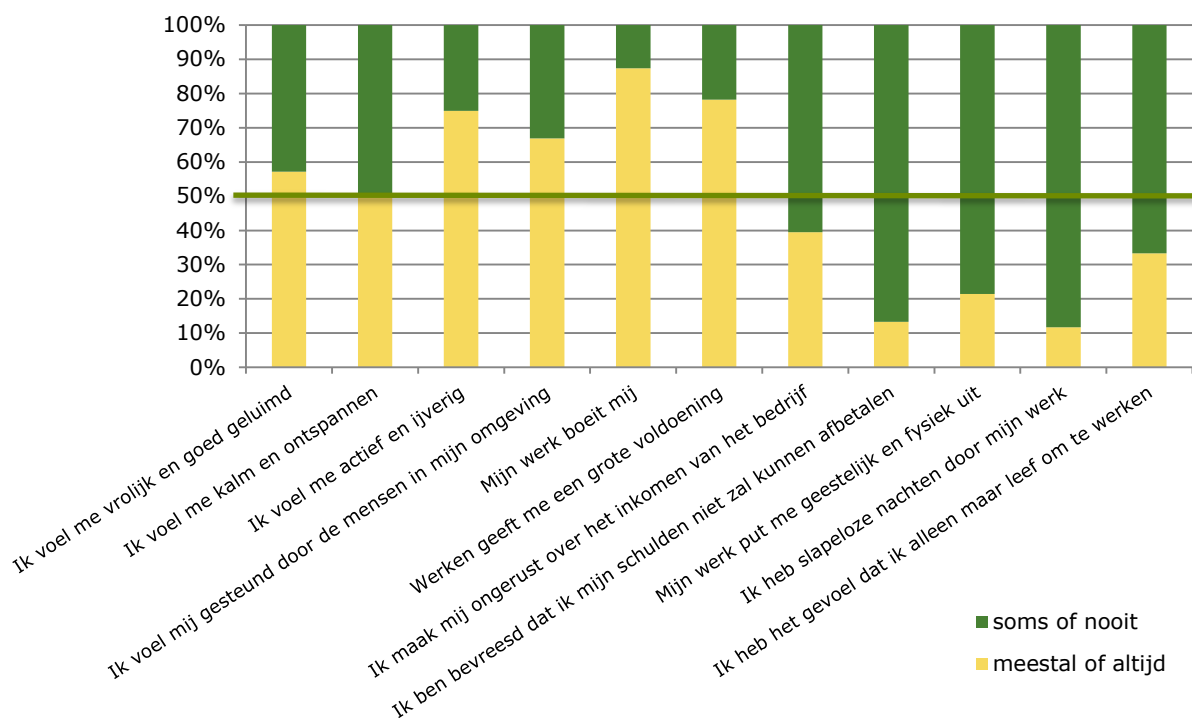
Bij figuur 1 springt meteen in het oog dat 87% van de LMN-respondenten hun werk meestal of altijd boeiend vindt en dat 78% aangeeft dat werken hen meestal of altijd een grote voldoening geeft. Over de afbetaling van schulden maakt 87% zich nooit of slechts soms zorgen. 88% verklaart nooit of slechts soms last te hebben van slapeloze nachten. 75% voelt zich meestal of altijd ijverig en actief.

Op de helft van de stressfactoren scoren de LMN-deelnemers zeer goed. Bij de overige factoren is dat veel minder het geval.

Maar liefst 50% van de respondenten voelt zich nooit of slechts soms kalm en ontspannen. Het komt bij 43% zelden voor dat ze zich vrolijk en goed geluimd voelen. Ongeveer 40% maakt zich meestal of altijd ongerust over het inkomen van het bedrijf.

Verder voelt een op de drie respondenten zich nooit of slechts soms gesteund door de mensen in zijn/haar omgeving. Eveneens ongeveer een op de drie heeft meestal of altijd het gevoel alleen maar te leven om te werken. Een op de vijf respondenten voelt zich meestal of altijd fysiek en geestelijk uitgeput door het werk.

Figuur 1: Stressfactoren, in %, 2017

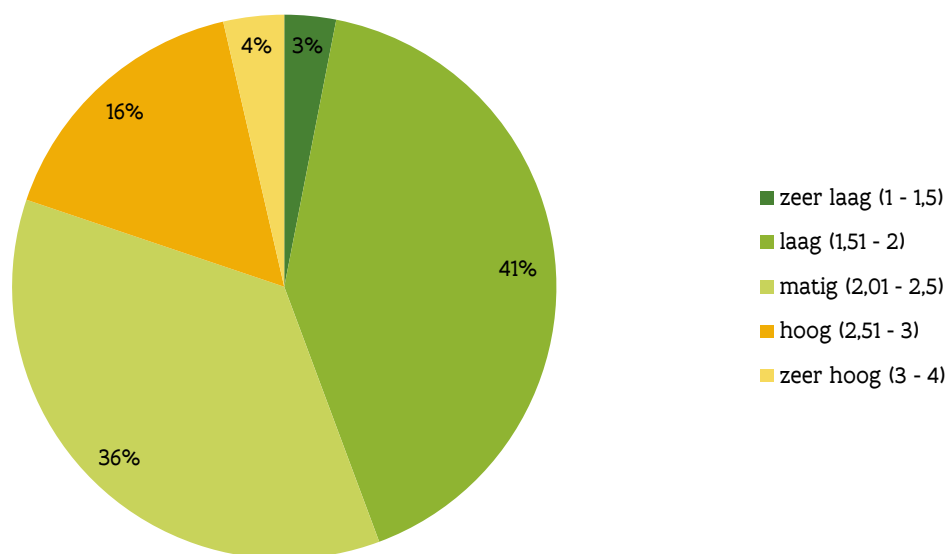

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

2.1.2 Een op de vijf LMN-bedrijfsleiders kampt met hoge tot zeer hoge stress

Of de combinatie van al deze factoren de stress-schaal naar de ene of de andere kant doet overhellen, wordt berekend in de indicator stressgevoeligheid. De gemiddelde stressgevoeligheid bedraagt 2,17. Figuur 2 toont aan dat ongeveer 20% van de respondenten met hoge tot zeer hoge stress kampt. Verder heeft 36% een matige stressgevoeligheid en zit het stressniveau bij 44% op een laag tot zeer laag niveau.

Figuur 2: Stressgevoeligheid in categorieën, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

2.2 STRESS PER BEDRIJFSTYPE

2.2.1 Twee op de drie bedrijfsleiders in de vleesveesector maken zich meestal of altijd zorgen om het inkomen, een op de vier vreest voor de afbetaling van schulden.

We focussen enkel op de stressfactoren die ons het meest relevant lijken om tussen verschillende sectoren te vergelijken. Het resultaat staat in tabel 1.

De vleesveesector kent het grootste aandeel respondenten (67%) die zich meestal of altijd ongerust maken over het inkomen. De kloof met de tweede plaats is behoorlijk groot: 50% van de respondenten bij de sector gemengd rundvee delen deze ongerustheid. Voor de respondenten uit de akkerbouw ligt dit aandeel slechts op 21%. Daarmee is het meteen ook de best scorende sector, nog voor de varkenshouderij (29%). De resultaten van de overige sectoren liggen bij elkaar in de buurt.

Een gelijkaardige trend, zij het minder uitgesproken, zien we bij de resultaten omtrent vrees voor afbetaling van schulden. De vleesveesector scoort het zwakst: een op de vier is meestal of altijd bang de schulden niet te kunnen afbetalen. De fruitteelt scoort gelijkaardig. Bij sierteelt onder glas, varkens en akkerbouw ligt het aandeel het laagste, onder 10%.

Tabel 1: Twee stressfactoren uitgelicht, per sector, in %, 2017

Sector	Stressfactor: zorgen over schulden		Stressfactor: ongerustheid over inkomen	
	Meestal of altijd (%)	Soms of nooit (%)	Meestal of altijd (%)	Soms of nooit (%)
Akkerbouw	10	90	21	79
Melkvee	14	86	40	60
Vleesvee	24	76	67	33
Gemengd rundvee	15	85	50	50
Varkens	8	92	29	71
Pluimvee	14	86	36	64
Gemengde landbouw	12	88	41	59
Groenten openlucht	10	90	40	60
Groenten onder glas	11	89	37	63
Fruit	22	78	42	58
Sierteelt onder glas	4	96	38	63
Overige land- en tuinbouw	14	86	38	62

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

2.2.2 Bedrijfsleiders in gemengd rundvee kampen het meest met hoge tot zeer hoge stress, gevolgd door groenten in openlucht en fruitteelt

Het verschil in gemiddelde stressgevoeligheid tussen de sectoren is niet zo groot. Tabel 2 toont dat gemengd rundvee de hoogste gemiddelde stressgevoeligheid heeft (2,25), gevolgd door de fruitteelt en de vleesveesector (2,22). De akkerbouw kent de laagste gemiddelde stressgevoeligheid (2,05), gevolgd door de sierteelt onder glas (2,09).

Tabel 2: Gemiddelde stressgevoeligheid, per sector, 2017

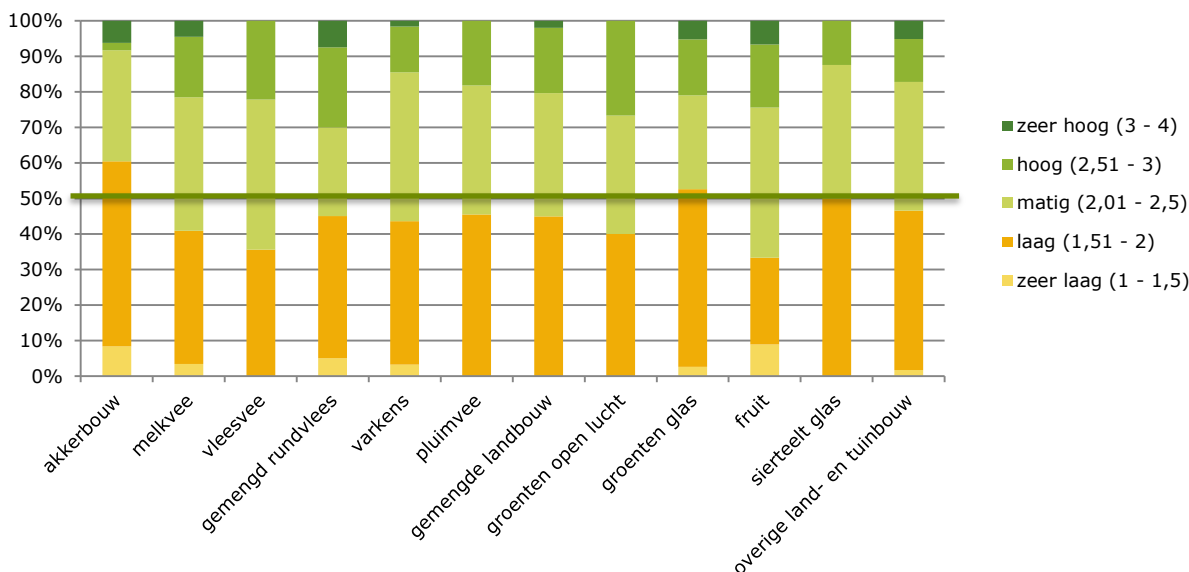
	Akkerbouw	Melkvee	Vleesvee	Gemengd rundvee	Varkens	Pluimvee	Gemengde landbouw	Groenten openlucht	Groenten onder glas	Fruit	Sierteelt onder glas	Overige land- en tuinbouw
Gemiddelde stress-gevoeligheid	2,05	2,20	2,22	2,25	2,14	2,15	2,17	2,19	2,13	2,22	2,09	2,16

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Als we de stressgevoeligheid per sector niet volgens gemiddelde voorstellen, maar volgens categorieën, krijgen we figuur 3. Het beeld is gelijkaardig aan dat van tabel 2. Bijna een op de drie respondenten uit de sectoren gemengd rundvee kampt met een hoog tot zeer hoog stressniveau. Deze sector wordt nauw gevolgd door groenten in openlucht en de fruitteelt.

Akkerbouw presteert opnieuw het beste van alle sectoren: 60% heeft een lage tot zeer lage stress-score. Ook groenten onder glas doet het goed.

Figuur 3: Categorieën stressgevoeligheid, per sector, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

2.3 STRESS PER LEEFTIJDGROEP

2.3.1 Helft 60-plussers maakt zich nooit zorgen om schulden

Het aandeel van de respondenten die aangeven zich nooit zorgen te maken over de afbetaling van schulden stijgt met de leeftijd. Van 20% bij de categorie jonger dan 40 jaar tot 51% bij de oudste categorie. Toch maakt ook bij de jongste categorie twee op de drie zich slechts soms zorgen over schulden. Meestal of altijd bezorgd zijn om schulden komt in de meeste leeftijdsgroepen beperkt voor, rond 15%. Bij de oudste groep valt dat aandeel zelfs onder de 10%.

Wat betreft de ongerustheid over het inkomen zijn de verschillen tussen de leeftijdsgroepen zeer beperkt. Het enige wat opvalt is dat het aandeel binnen de oudste leeftijdsgroep dat altijd ongerust is over het inkomen, kleiner is.

2.3.2 Stress stijgt tot 50 jaar en neemt dan weer af.

Tabel 3 toont dat de middelste leeftijdsgroepen de hoogste stressgevoeligheid (ongeveer 2,20) kennen. De oudste leeftijdsgroep kent met 2,05 de laagste gemiddelde stressgevoeligheid.

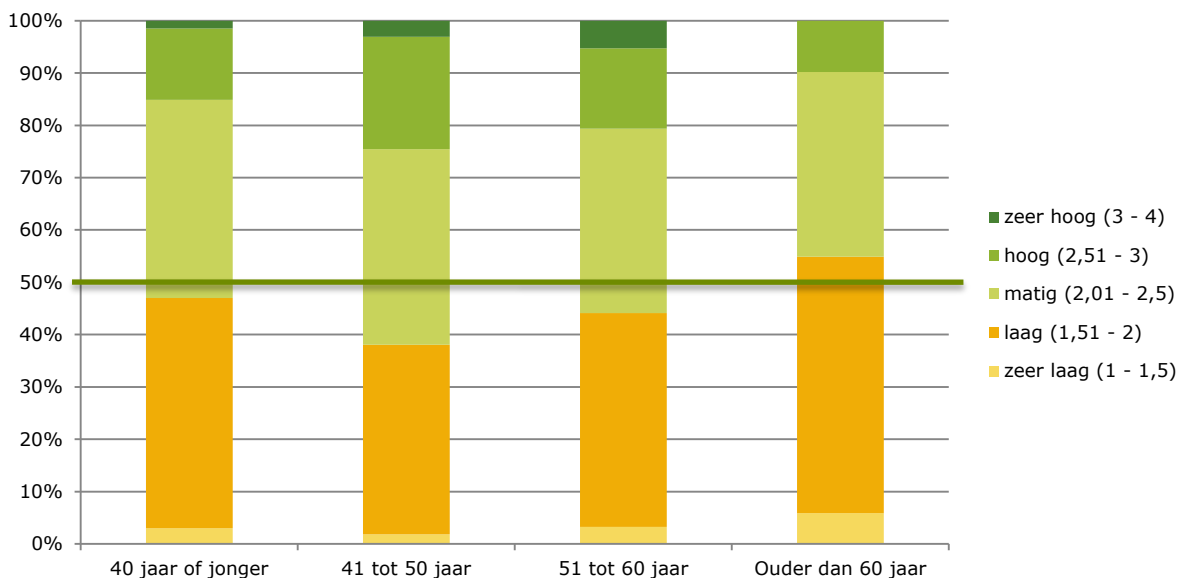
Tabel 3: Gemiddelde stressgevoeligheid, per leeftijdscategorie, 2017

	40 jaar of jonger	41 tem 50	51 tem 60	61 of ouder
Gemiddelde stressgevoeligheid	2,10	2,21	2,19	2,05

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Figuur 4 toont dezelfde evolutie wat betreft categorieën stressgevoeligheid. Het aandeel met een hoge tot zeer hoge stressgevoeligheid stijgt met de leeftijd om dan na 50 jaar weer af te nemen. Opvallend is wel dat bedrijfsleiders tussen 51 en 60 jaar het vaakst zeer hoge stress hebben.

Figuur 4: Stressgevoeligheid in categorieën, per leeftijdsgroep, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

3 TEVREDENHEID

De tevredenheid wordt in de enquête gemeten door de vragen over geluk, tevredenheid met het leven in het algemeen en inkomenstevredenheid.

De vragen luiden: “Geef een score op tien hoe gelukkig u bent. Geef een score op tien hoe tevreden u bent met het leven in het algemeen. Geef een score op tien hoe tevreden u bent met uw arbeidsinkomen.”

We bespreken de scores op elk aspect apart en berekenen ook een globale indicator voor tevredenheid. We tellen daarvoor per respondent de scores van tevredenheid met het leven, inkomenstevredenheid en geluk samen en berekenen een gemiddelde. Zo komen we tot een globale indicator van tevredenheid.

Indicator	Categorieën voor analyse
Globale indicator tevredenheid	Zeer tevreden: 8,51-10 Tevreden: 6,51 – 8,50 Matig tevreden: 4,51 – 6,50 Ontevreden: 2,51-4,50 Zeer ontevreden: 0-2,50

De bespreking van de resultaten gebeurt eerst voor de hele steekproef. Vervolgens onderzoeken we de verschillen tussen bedrijfstypes en leeftijdsgroepen.

3.1 TEVREDENHEID BIJ DE HELE STEEKPROEF

3.1.1 Het leven van LMN-deelnemers haalt een onderscheiding; hun arbeidsinkomen is net gebuisd

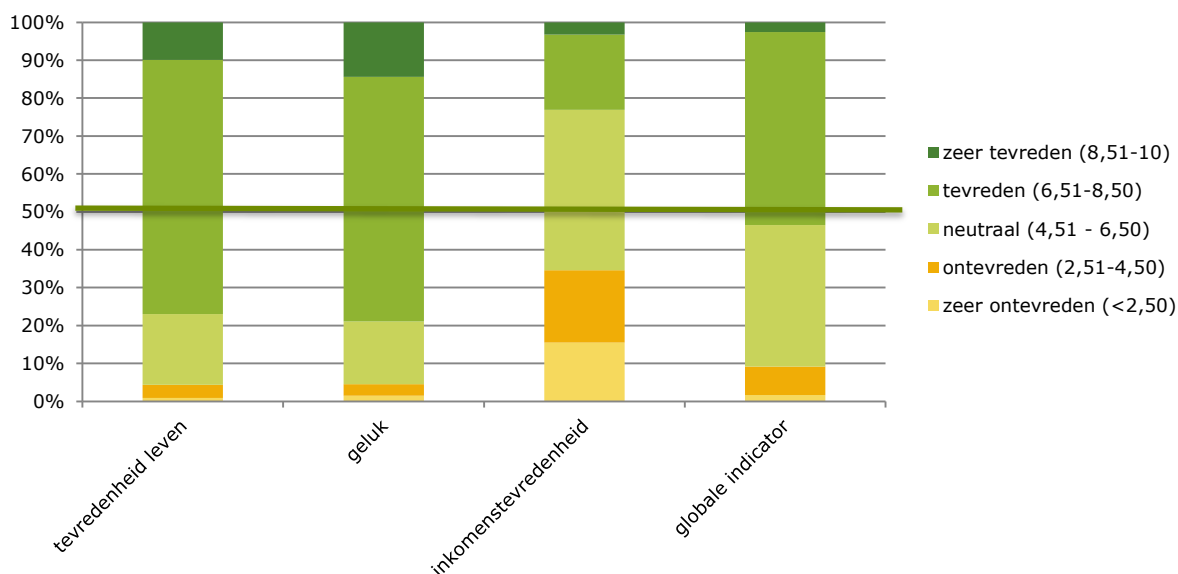
De LMN-deelnemers zijn behoorlijk gelukkig en tevreden met hun leven in het algemeen, zoals figuur 5 aantoont. 77% is tevreden tot zeer tevreden met zijn leven. Slechts 4% is ontevreden tot zeer ontevreden. De gemiddelde gelukscore bedraagt 7,27 op tien, de gemiddelde score voor algemene tevredenheid met het leven is gelijkaardig: 7,14 op tien.

Een ander verhaal is het arbeidsinkomen, dat gemiddeld slechts 4,99 op tien krijgt. 35% is ontevreden tot zeer ontevreden met het inkomen. Slechts 23% geeft aan tevreden tot zeer tevreden te zijn.

3.1.2 Ongeveer de helft van de LMN-deelnemers is tevreden tot zeer tevreden, als inkomen, leven en geluk samen beschouwd worden

Figuur 5 geeft de verdeling weer van de gemiddelde totale tevredenheidsscores van de respondenten over de tevredenheidsschaal. Daaruit blijkt dat 54% van de respondenten tevreden tot zeer tevreden is. 37% is matig tevreden. 8% is ontevreden en 2% zeer ontevreden

Figuur 5: Geluk, tevredenheid met het leven, inkomenstevredenheid en globale indicator, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

3.2 TEVREDENHEID PER BEDRIJFSTYPE

3.2.1 Melkvee, vleesvee en gemengd rundvee zijn gemiddeld het minst tevreden met het inkomen en met het leven in het algemeen

De gemiddelde tevredenheid met het leven in het algemeen schommelt bij alle sectoren rond de zeven op tien, zoals tabel 4 illustreert. Die gemiddeldes liggen iets lager (net onder zeven op tien) in de vleesvee-, melkvee- en fruitsector. De resultaten voor geluk zijn erg gelijkaardig.

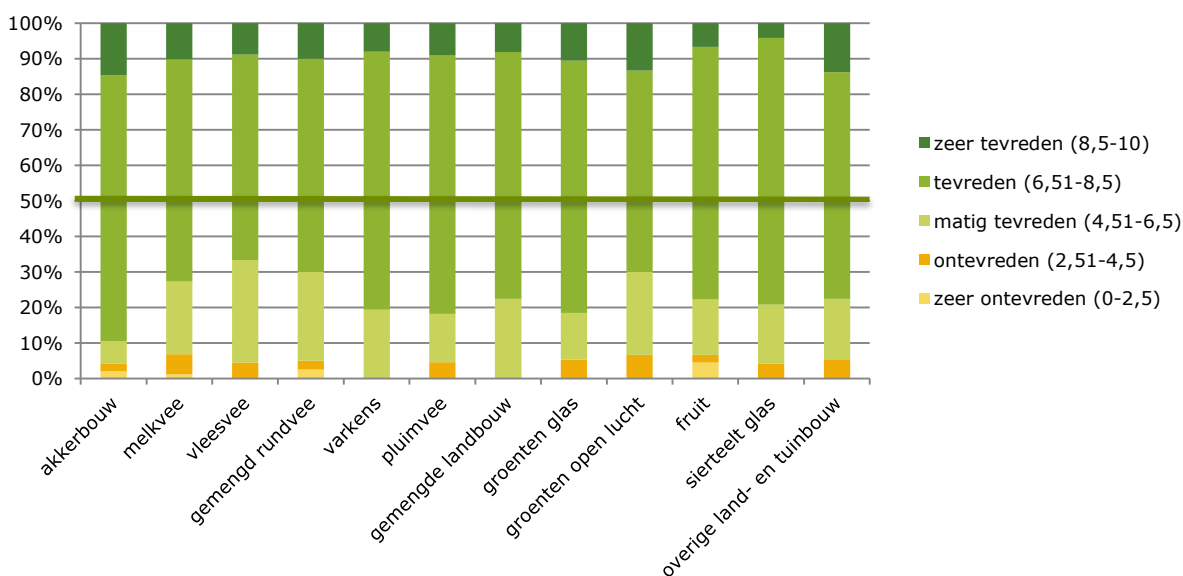
Tabel 4: Gemiddelde tevredenheid, geluk en inkomens tevredenheid, per sector, 2017

	Akkerbouw	Melkvee	Vleesvee	Gemengd rundvee	Varkens	Pluimvee	Gemengd landbouw	Groenten onder glas	Groenten openlucht	Fruit	Sierteelt onder glas	Overige land- en tuinbouw
Gemiddelde tevredenheid	7,52	6,98	6,93	6,95	7,26	7,14	7,31	7,29	7,13	6,96	7,13	7,14
Gemiddeld geluk	7,60	7,18	7,22	7,15	7,34	7,09	7,33	7,58	7,20	6,91	7,08	7,41
Gemiddelde inkomens tevredenheid	5,69	4,31	3,60	4,28	5,40	5,77	4,84	6,26	5,10	4,96	5,83	5,07

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Als we de categorie tevredenheid onder de loep nemen, merken we vooral verschillen in de groep die matig tevreden is (figuur 6). Die is zeer klein bij akkerbouw en behoorlijk klein bij pluimvee, groenten onder glas, fruit en sierteelt onder glas. Daardoor liggen de percentages in de categorie tevreden tot zeer tevreden met het leven rond of boven de 80%. Bij de akkerbouw loopt dat zelfs op tot 90%.

Figuur 6: tevredenheid met het leven, per sector, in %, 2017

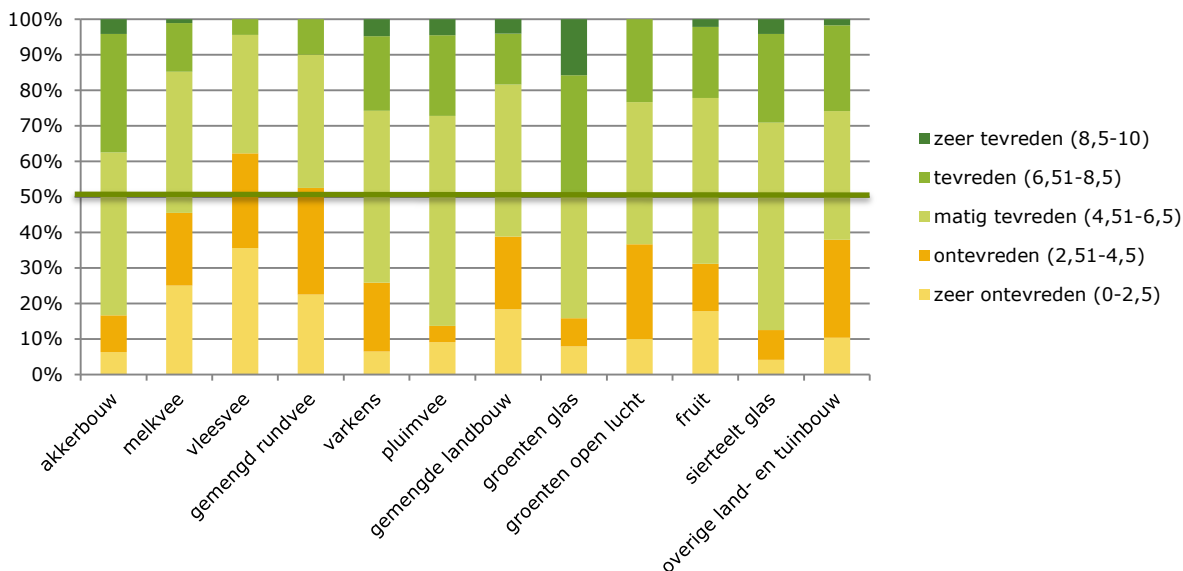
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Wat betreft inkomens tevredenheid zijn de verschillen iets duidelijker, vast te stellen in tabel 4 en figuur 7. De vleesveesector kent het grootste percentage respondenten die ontevreden tot zeer ontevreden zijn met het inkomen: 62%. De gemiddelde inkomens tevredenheid ligt er dan ook het laagst (3,6). Vleesvee wordt hierbij gevolgd door gemengd rundvee en melkvee.

Het grootste aandeel LMN-deelnemers die tevreden of zeer tevreden zijn met hun inkomen, vinden we terug bij de sector groenten onder glas (50%). De gemiddelde inkomens tevredenheid ligt hier dan ook het hoogst (6,26). Dit is opmerkelijk hoger dan bij de andere sectoren. Op de tweede plaats staat een gemiddelde van 5,83 bij de sierteelt.

LMN-deelnemers uit de sectoren akkerbouw, sierteelt onder glas, intensieve veeteelt en groenten openlucht geven hun arbeidsinkomen meer dan vijf op tien.

Figuur 7: Inkomens tevredenheid, per sector, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

3.2.2 Resultaten globale tevredenheidsindicator sterk beïnvloed door resultaten inkomens tevredenheid

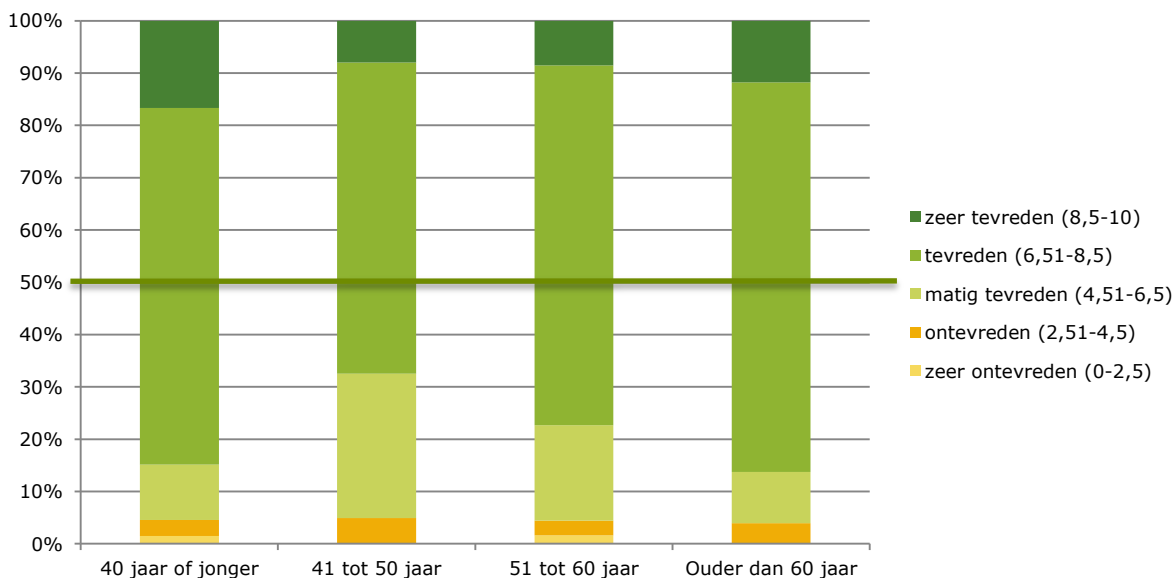
Door de verschillen in gemiddelde inkomens tevredenheid tussen sectoren en de matige verschillen qua tevredenheid met het leven in het algemeen, is het logisch dat we de verschillen die we vaststellen tussen sectoren in globale tevredenheid gelijkaardig zijn aan die qua inkomens tevredenheid. Vleesvee, melkvee en groenten in openlucht scoren gemiddeld wat lager. De sector groenten onder glas scoort het beste.

3.3 TEVREDENHEID PER LEEFTIJDGROEP

3.3.1 Jonge bedrijfsleiders zijn het meest tevreden met het leven, maar het minst met het inkomen

De jongste en oudste leeftijdsgroep zijn het vaakst tevreden tot zeer tevreden met het leven, respectievelijk 85% en 87% zoals weergegeven in figuur 8. De jongste categorie heeft bovendien het grootste aandeel respondenten die zeer tevreden zijn (17%). De tevredenheid ligt lager bij de leeftijdsgroepen van 41 tot 60 jaar, vooral door een groter aandeel dat neutraal heeft geantwoord. De groep die ontevreden tot zeer ontevreden is, is gelijkaardig bij alle leeftijdsgroepen.

Figuur 8: Tevredenheid met leven, volgens leeftijd, in %, 2017

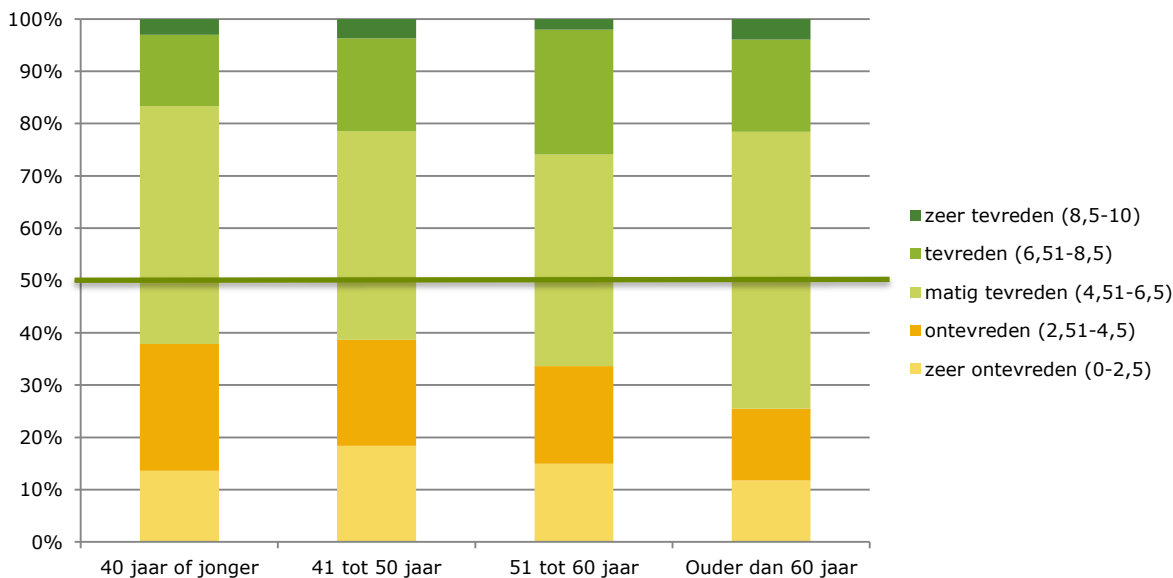

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

De resultaten liggen toch wat anders voor inkomens tevredenheid. Figuur 9 toont aan dat het percentage dat tevreden tot zeer tevreden is met het arbeidsinkomen stijgt met de leeftijd, om dan vanaf 60 jaar weer te dalen.

De jongste groep laat zich kenmerken door het kleinste aandeel respondenten die tevreden tot zeer tevreden zijn met het inkomen (17%). Respondenten tussen de 51 en 60 jaar zijn het vaakst tevreden tot zeer tevreden: 26%. Bij de groep ouder dan 60 jaar staat de helft van de respondenten neutraal t.o.v. hun inkomen, het hoogste percentage van alle groepen.

Figuur 9: Inkomens tevredenheid, volgens leeftijd, in %, 2017

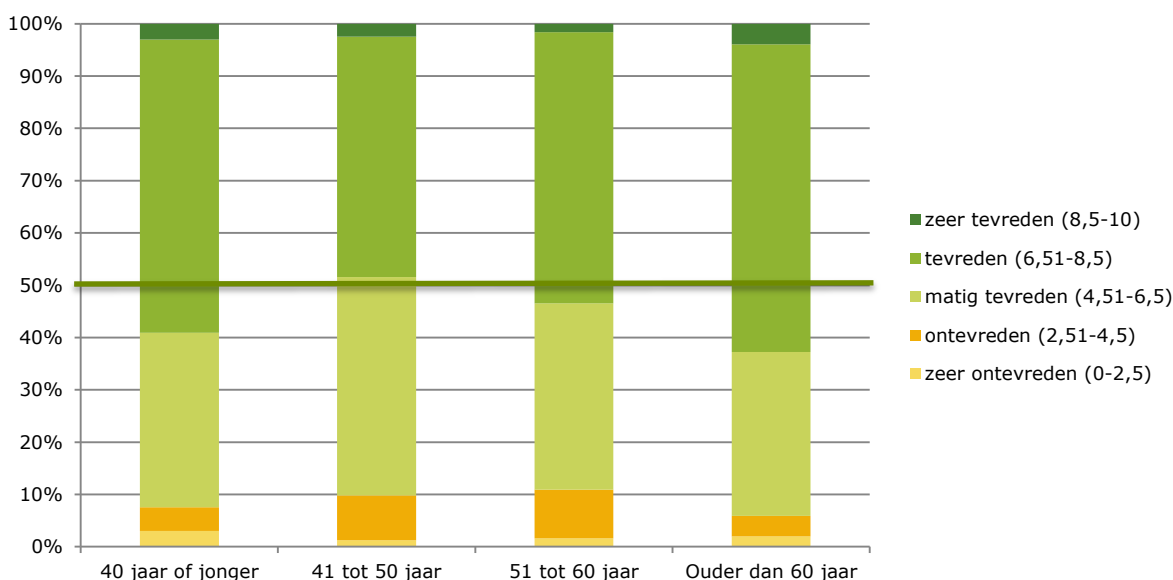

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

3.3.2 Jongste en oudste bedrijfsleiders globaal het meest tevreden

In figuur 10 bekijken we de globale indicator rond tevredenheid en geluk per leeftijdsgroep. Deze wordt gedomineerd door de trend die we eerder zagen: de jongste en de oudste groep scoren het hoogst op de tevredenheidsschaal. De verschillen zijn nu wel minder groot.

Figuur 10: Globale indicator geluk, tevredenheid over inkomen en leven, 2017, in %

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

4 PROBLEMEN OP HET BEDRIJF

De vraag luidt: "Ondervond u de afgelopen 6 maanden belemmeringen op uw bedrijf? Indien ja, dan zijn er meerdere kruisjes mogelijk."

Respondenten konden uit een lijst van 12 mogelijkheden kiezen. Indien we het aantal problemen optellen dat een respondent aankruist, kunnen we een globale inschatting maken van de mate van probleemgevoeligheid van het bedrijf. We bepalen vier categorieën: geen, laag, hoog en zeer hoog.

Indicator	Categorieën voor analyse
Probleemgevoeligheid	Geen: 0 belangrijke problemen
	Laag: 1 - 2
	Matig: 3 - 4
	Hoog: 5 - 6
	Zeer hoog: 7 - 12

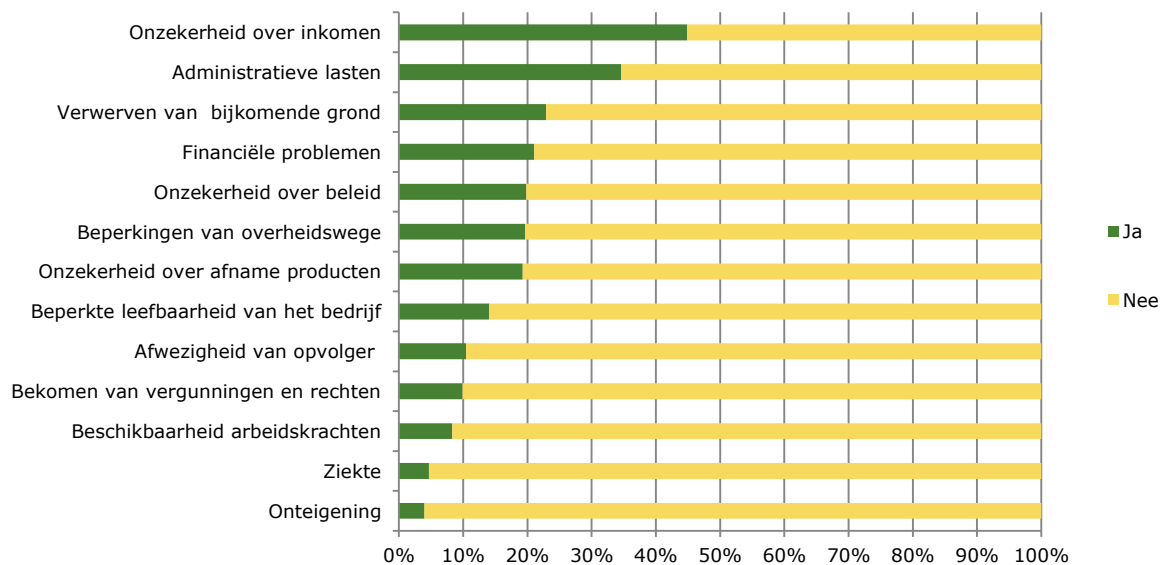
De bespreking van de resultaten gebeurt eerst voor de hele steekproef. Vervolgens onderzoeken we de verschillen tussen bedrijfstypes en leeftijdsgroepen.

4.1 PROBLEMEN BIJ DE HELE STEEKPROEF

4.1.1 Inkomen, administratieve lasten en grond meest voorkomende problemen

Figuur 11 toont dat respondenten het vaakst kampen met onzekerheid over het inkomen (45%), administratieve lasten (35%) en problemen met het verwerven van bijkomende grond (23%). Die top drie wordt nauw gevolgd door financiële problemen (21%), onzekerheid over het beleid, beperkingen van overheidswege (beide 20%) en onzekerheid over de afname van producten (19%). De overige problemen werden door minder dan 15% van de respondenten aangekruist.

Figuur 11: Problemen op het bedrijf, in %, 2017

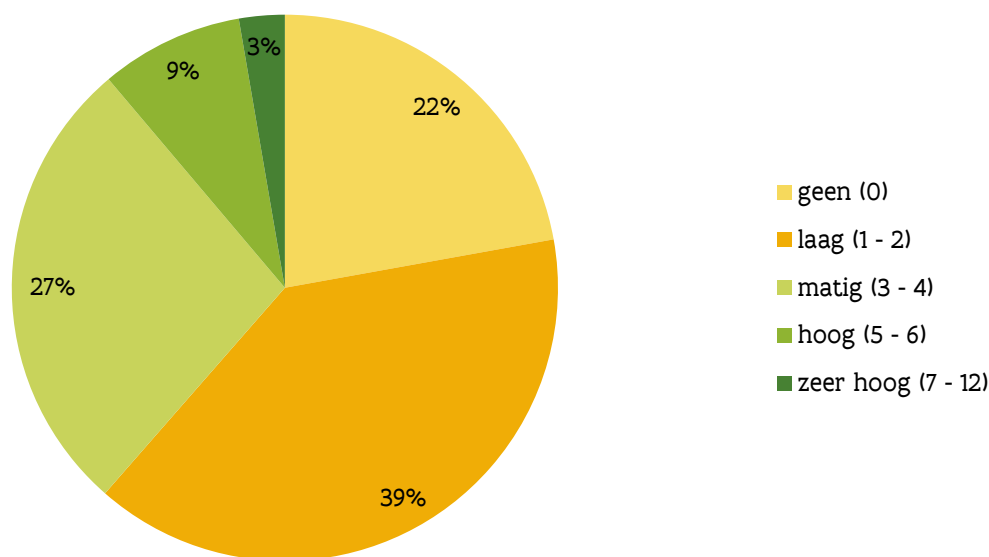
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

4.1.2 Gemiddeld kampt een bedrijf met ongeveer 2 problemen

De gemiddelde probleemgevoeligheid van bedrijven is 2,2. Wanneer we het gemiddelde herbekeken enkel voor bedrijven die aangeven met problemen te kampen, krijgen we een gemiddelde van 2,8. Bedrijven met problemen kampen dus ongeveer met drie problemen.

Figuur 12 drukt de probleemgevoeligheid uit in categorieën. De meerderheid (61%) kampt met nul tot twee problemen (i.e. een lage probleemgevoeligheid). Ongeveer een op de tien bedrijven heeft een hoge probleemgevoeligheid (vijf of zes problemen), slechts 3% een zeer hoge (7 of meer problemen).

Figuur 12: Probleemgevoeligheid in categorieën, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

4.2 PROBLEMEN PER BEDRIJFSTYPE

4.2.1 Vleesvee kampt relatief vaker met financiële problemen, beperkte leefbaarheid, onzekerheid over het inkomen en afzetmoeilijkheden.

We bespreken de problemen per bedrijfstype op twee manieren. We kijken eerst naar de problemen waarbij er opmerkelijke verschillen zijn tussen de sectoren. Vervolgens bepalen we de top vijf van de problemen voor elke sector.

Tabel 5 toont dat onzekerheid over het inkomen relatief minder voorkomt in de pluimveesector, de groentesector (glas en openlucht) en de sierteelt onder glas. Fruit is het buitenbeentje in de tuinbouw, met iets meer dan de helft die kampt met onzekerheid over het inkomen. Hiermee zit het in dezelfde categorie als bedrijven uit de dierlijke sector, met vleesvee op kop. Het is ook de vleesveesector die bij uitstek problemen meldt met beperkte leefbaarheid op de bedrijven. Sierteelt, varkens en groenten openlucht doen het wat dat betreft het beste van alle sectoren.

Grond is minder een probleem in de tuinbouw en in de pluimveesector. Beschikbaarheid van arbeidskrachten komt dan net weer wel meer voor in die sectoren (met als uitzondering groenten onder glas).

Onzekerheid over het beleid komt minder voor bij intensieve veeteeltbedrijven en in de tuinbouw. Fruit is opnieuw een buitenbeentje, met wel problemen rond onzekerheid.

Vleesvee en fruit kampen veel frequenter met problemen met de afzet. Bij fruit is dat ongeveer de helft van de respondenten; bij vleesvee is dat 40%. Bij sierteelt onder glas geeft ook nog een op de drie aan te kampen met afzetmoeilijkheden. In de andere sectoren speelt dit minder.

Financiële problemen komen het vaakst voor bij vleesvee. Pluimvee, groenten (zowel onder glas als in openlucht) en sierteelt kampen het minst vaak met financiële moeilijkheden.

Tabel 5: Bedrijfsproblemen met meest opmerkelijke verschillen, per sector, in %, 2017

Bedrijfstype	Onzekerheid over inkomen)	Beperkte leefbaarheid bedrijf	Verwerven van bijkomende grond	Beschikbaarheid arbeidskrachten	Onzekerheid over beleid	Onzekerheid over afname producten	Financiële problemen
Akkerbouw	40	13	31	10	21	8	13
Melkvee	59	13	30	7	25	9	25
Vleesvee	64	31	31	4	20	40	33
Gemengd rundvee	60	18	30	8	25	15	28
Varkens	31	6	23	2	16	10	21
Pluimvee	18	14	9	14	18	14	5
Gemengde landbouw	57	18	31	8	57	16	24
Groenten onder glas	24	16	5	5	8	13	13
Groenten openlucht	23	7	17	17	3	10	10
Fruit	56	13	11	18	22	53	24
Sierteelt onder glas	25	0	13	17	4	33	8
Overige land- en tuinbouw	45	17	21	3	45	19	5

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Tabel 6 toont de top vijf van de problemen per sector. Onzekerheid over het inkomen en administratieve lasten staat voor elke sector in de top drie, behalve voor pluimvee, waar naast administratieve lasten, ook het bekomen van vergunningen en rechten en beperkingen van overheidswege de top drie vormen.

Bij vleesvee, fruit en sierteelt onder glas wordt die top drie aangevuld door problemen met de afzet. Bij akkerbouw, melkvee, gemengd rundvee en gemengde landbouw vult verwerven van bijkomende grond de top drie aan.

Bij groenten onder glas staat beschikbaarheid van arbeidskrachten bij de top drie problemen, bij groenten in openlucht is dat het bekomen van vergunningen. Voor overige land- en tuinbouw staat onzekerheid over beleid als derde.

Tabel 6: Top vijf belangrijke problemen, per sector, in %, 2017

Bedrijfstype	Probleem 1	Probleem 2	Probleem 3	Probleem 4	Probleem 5
Akkerbouw	Onzekerheid inkomen (40%)	Administratieve lasten (38%)	Verwerven van bijkomende grond (31%)	Beperkingen van overheidswege (23%)	Onzekerheid over beleid (21%)
Melkvee	Onzekerheid inkomen (59%)	Administratieve lasten (33%)	Verwerven van bijkomende grond (30%)	Onzekerheid over beleid (25%)	Financiële problemen (25%)
Vleesvee	Onzekerheid inkomen (64%)	Problemen met afzet (40%)	Administratieve lasten (33%)	Financiële problemen (33%)	Verwerven van bijkomende grond/ leefbaarheid (31%)
Gemengd rundvee	Onzekerheid inkomen (60%)	Administratieve lasten (40%)	Verwerven van bijkomende grond (30%)	Financiële problemen (28%)	Onzekerheid beleid (25%)

Varkens	Administratieve lasten (34%)	Onzekerheid inkomen (31%)	Verwerven van bijkomende grond (23%)	Financiële problemen (21%)	Onzekerheid over beleid (16%)
Pluimvee	Administratieve lasten (41%)	Bekomen van vergunningen en rechten (23%)	Beperkingen van overheidswege (23%)	Onzekerheid inkomen (18%)	Onzekerheid beleid (18%)
Gemengde landbouw	Onzekerheid inkomen (57%)	Administratieve lasten (37%)	Verwerven van bijkomende grond (31%)	Onzekerheid over beleid (29%)	Financiële problemen (24%)
Groenten onder glas	Administratieve lasten (26%)	Onzekerheid inkomen (24%)	Bekomen van vergunningen (16%)	Leefbaarheid (16%)	Problemen met afzet/ financiële problemen (13%)
Groenten openlucht	Administratieve lasten (27%)	Onzekerheid inkomen (23%)	Beschikbaarheid arbeidskrachten (17%)	Verwerven van bijkomende grond (17%)	Afwezigheid opvolger (13%)
Fruit	Onzekerheid inkomen (56%)	Problemen met afzet (53%)	Administratieve lasten (40%)	Financiële problemen (24%)	Onzekerheid over beleid (22%)
Sierteelt onder glas	Problemen met afzet (33%)	Administratieve lasten (33%)	Onzekerheid inkomen (25%)	Beperkingen vanuit overheid (25%)	Bekomen van vergunningen/beschikbaarheid arbeidskrachten (17%)
Overige land- en tuinbouw	Onzekerheid inkomen (45%)	Administratieve lasten (33%)	Onzekerheid over beleid (26%)	Financiële problemen (28%)	Verwerven van bijkomende grond (21%)

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

4.2.2 Fruit en vleesvee kampen gemiddeld met het grootste aantal problemen

De fruitteelt en vleesveesector kennen de hoogste gemiddelde probleemgevoeligheid, zoals tabel 7 illustreert. Doordat er bij de fruitteelt meer bedrijven zijn die geen problemen aangeven ligt de gemiddelde probleem gevoeligheid hoger in de vleesvee sector, terwijl het gemiddelde voor enkel bedrijven met problemen hoger ligt bij de fruitteelt. De laagste probleemgevoeligheid vinden we bij groenten (zowel openlucht als glas) voor beide gemiddelden. Ook sierteelt onder glas en varkensteelt doen het goed.

Tabel 7: Gemiddelde probleemgevoeligheid, per sector, 2017

	Akker- bouw	Melkvee	Vleesvee	Gemengd rundvee	Varkens	Pluimvee	Gemengde landbouw	Groenten onder glas	Groenten openlucht	Fruit	Sierteelt onder glas	Overige land- en tuinbouw
Gemiddelde bedrijven	2,04	2,31	3,13	2,60	1,69	1,68	2,47	1,34	1,40	2,67	1,75	2,28
Gemiddelde bedrijven met problemen	2,58	2,71	3,36	3,06	2,44	2,47	2,95	2,22	2,21	3,53	2,21	3,00

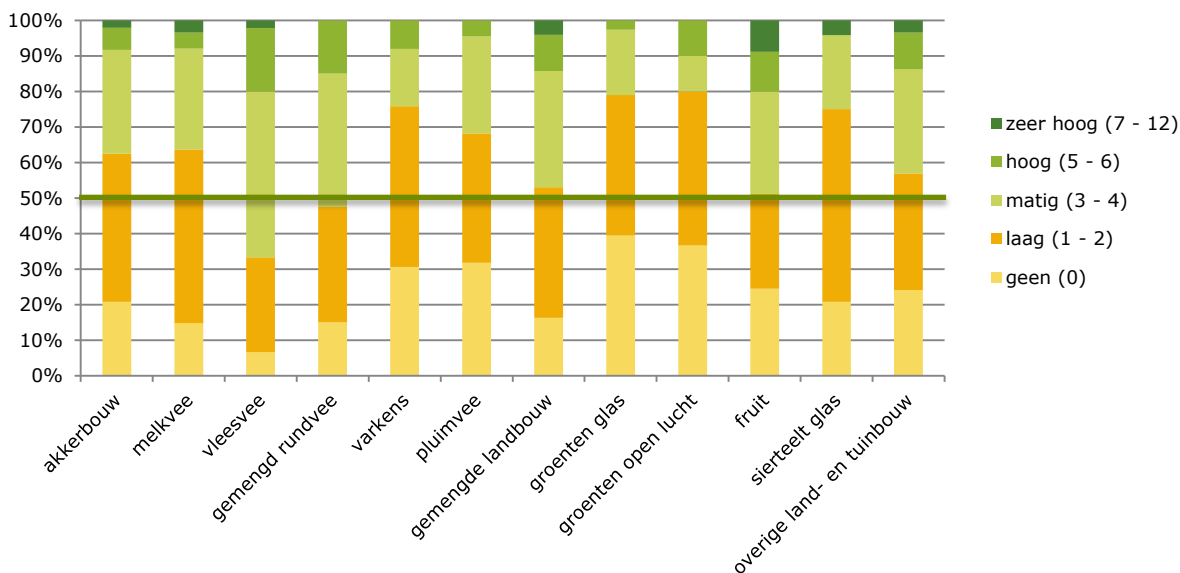
Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Bekijken we de categorieën probleemgevoeligheid in figuur 13, dan valt op dat vleesvee, fruit en gemengd rundvee een hoog aandeel respondenten kennen met minstens 3 belangrijke problemen op hun bedrijf. Vleesvee spant hier wel de kroon met 67%.

Sierteelt onder glas, groenten (openlucht en onder glas) en varkens kennen een klein aandeel respondenten met een hoge tot zeer hoge probleemgevoeligheid, minder dan 30%. Op sierteelt na, laten deze sectoren zich alle kenmerken door een hoog aandeel respondenten zonder problemen.

Figuur 13: Categorieën probleemgevoeligheid, per sector, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

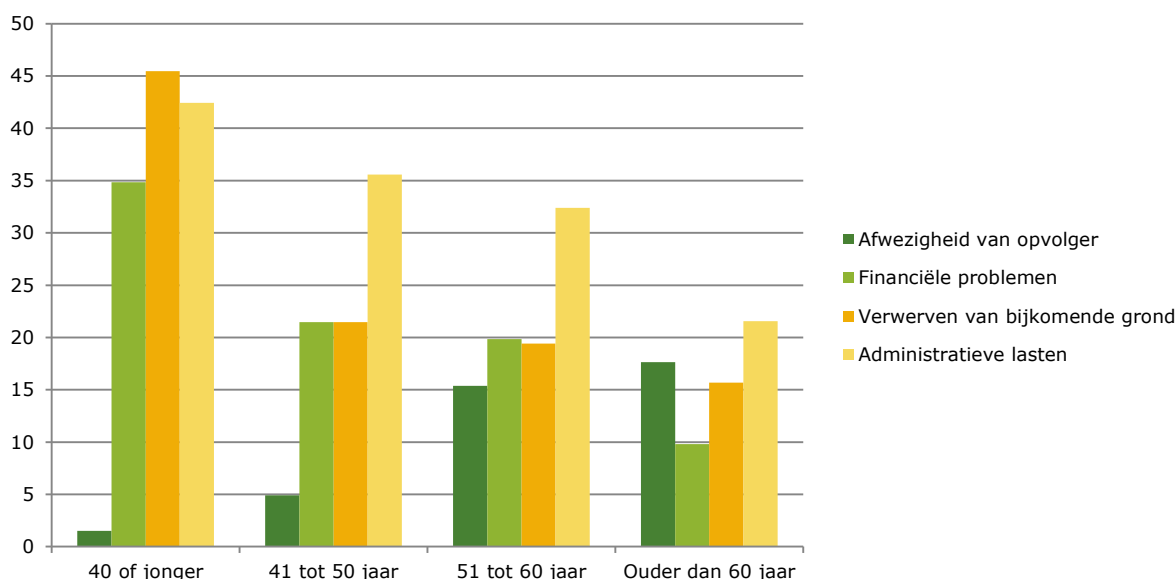
4.3 PROBLEMEN PER LEEFTIJDGROEP

4.3.1 Jonge bedrijfsleiders kampen frequenter met financiële problemen, administratieve lasten en moeilijkheden om grond te verwerven

Bepaalde leeftijdsgroepen hebben specifieke problemen. Figuur 14 geeft de meest uitgesproken verschillen weer. Zo speelt in de oudere leeftijdsgroepen logisch gezien het probleem van afwezigheid van een opvolger vaker: 15% van de respondenten bij de categorie 51 tot 60 jaar en 18% bij de categorie ouder dan 60 jaar.

Financiële problemen, het verwerven van bijkomende grond en administratieve lasten zijn dan weer een typisch probleem van de jongste bedrijfsleiders. Ongeveer een op de drie geeft aan te kampen met financiële problemen. Het aandeel daalt sterk bij de oudere leeftijdsgroepen, tot een op de tien bij de oudste categorie. Bij het verwerven van bijkomende grond en administratieve lasten stellen we een gelijkaardig beeld vast: het aandeel dat dit probleem aankruist daalt van maar liefst resp. 45% en 42% bij de jongste groep tot respectievelijk 16% en 22% bij de oudste groep. Bij administratieve lasten verloopt de daling wel meer geleidelijk.

Figuur 14: Opmerkelijke verschillen in problemen tussen leeftijdsgroepen, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Behalve deze meer uitgesproken verschillen zijn er ook nog enkele kleinere zaken die in het oog springen. Zo is het bekomen van vergunningen en rechten eerder een probleem bij de oudste leeftijdsgroep (14% t.o.v. 8% bij de jongste respondenten). Beschikbaarheid van arbeidskrachten en onzekerheid over het beleid zijn iets minder vaak een probleem bij de oudste groep (respectievelijk 4% en 12% t.o.v. respectievelijk ongeveer 10% en 20% bij de jongere groepen). Hetzelfde geldt ook voor onzekerheid over het inkomen: 45 à 48% bij de jongere leeftijdsgroepen duidt dit probleem aan, t.o.v. 37% bij de oudste categorie.

4.3.2 Grosso modo kampen jongere bedrijfsleiders gemiddeld met iets meer problemen dan oudere bedrijfsleiders.

De probleemgevoeligheid daalt van 3,09 bij de jongere bedrijfsleiders tot 2,53 in de categorie ouder dan 60 jaar, zoals te zien in tabel 8.

Tabel 8: Gemiddelde probleemgevoeligheid per leeftijdsgroep, 2017

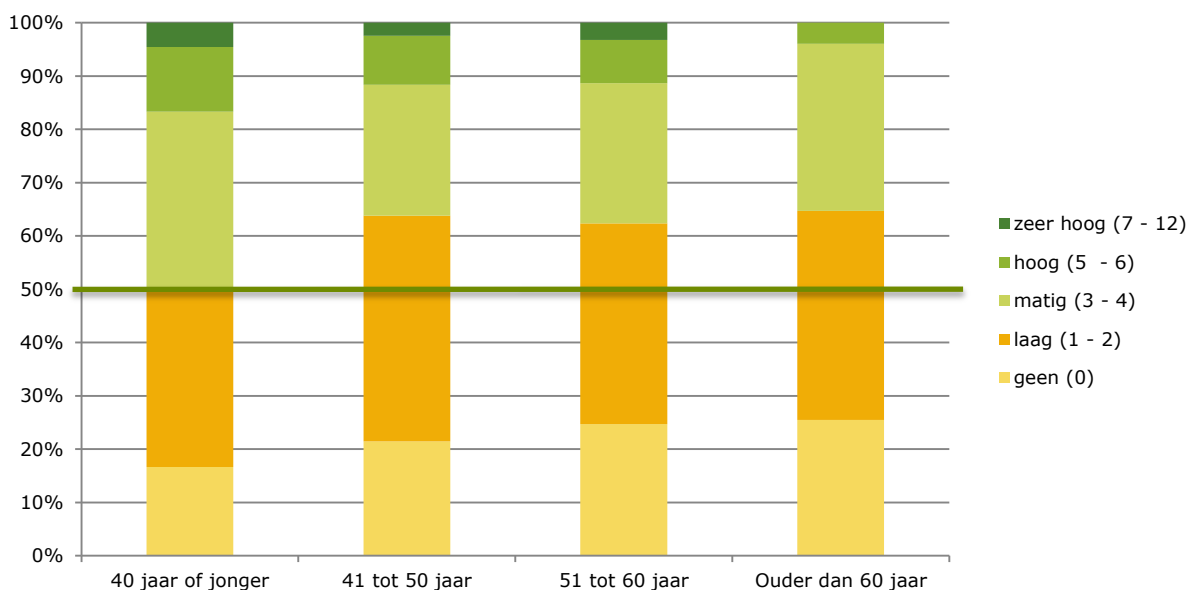
	40 jaar of jonger	41 tem 50	51 tem 60	Ouder dan 60 jaar
Gemiddelde probleemgevoeligheid	3,09	2,73	2,83	2,53

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Vertaald naar categorieën, zien we in figuur 15 dat bedrijven van jongere bedrijfsleiders frequenter kampen met hoge tot zeer hoge probleemgevoeligheid: 17% kampt met minstens 5 problemen. Bij de iets oudere bedrijfsleiders schommelt dit rond de 10%. In de hoogste categorie (ouder dan 60 jaar) heeft slecht 4% meer dan 5 problemen.

Het aandeel dat geen problemen ervaart, stijgt met de leeftijd: van 17% bij de groep van 40 jaar of jonger tot ongeveer 26% bij de oudste groep.

Figuur 15: Probleemgevoeligheid in categorieën, per leeftijdsgroep, in %, 2017

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

5 CONCLUSIES

Dit rapport bevat de resultaten van een bevraging bij het landbouwmonitoringnetwerk (LMN) over het welzijn van bedrijfsleiders en hun bedrijven. Hiervoor kijken we naar drie sociale duurzaamheidsindicatoren: stressgevoeligheid, tevredenheid en probleemgevoeligheid. Deze worden algemeen besproken en bekeken volgens bedrijfstype en leeftijdsgroep. Er werd niet geëxtrapoleerd, waardoor de resultaten niet gelden voor de totale Vlaamse land- en tuinbouw.

- *Meer dan de helft van de LMN bedrijfsleiders kampt met hoge tot zeer hoge stress*

De gemiddelde stressgevoeligheid bedraagt 2.17, dit wordt geclassificeerd als een hoge stressgevoeligheid. Ongeveer 20% van respondenten kampt met hoge tot zeer hoge stress. Stress is voornamelijk gerelateerd aan een gebrek aan een kalm en ontspannen gevoel, een gebrek aan een vrolijk en goed geluimd gevoel, en zorgen over inkomen. Wel geven respondenten aan dat hun werk hen boeit. Gemengd rundvlees, fruitteelt en vleesvee kampen gemiddeld met de hoogste stressgevoeligheid. Akkerbouw en sierteelt kennen het laagste gemiddelde. Gemiddeld stijgt stress tot 50 jaar en neemt dan weer af.

- *Meer dan drie kwart is tevreden met zijn leven, minder dan een kwart is tevreden met zijn inkomen*

De absolute meerderheid is tevreden tot zeer tevreden met hun leven in het algemeen. Gemiddeld hebben respondenten hierop een score van 7,14 (op tien). Een punt van bezorgdheid is echter dat het gemiddelde voor inkomen iets minder is dan de helft, 4.99. Respondenten uit vleesvee zijn gemiddeld het minst tevreden met hun leven en inkomen. Ook in melkvee en gemengd rundvee heerst veel

ontevredenheid. Akkerbouw is het meest tevreden. Jonge bedrijfsleiders (<41 jaar) zijn het vaakst tevreden met hun leven, maar het minst met hun inkomen.

- ***Bedrijven ondervinden gemiddeld twee belangrijke problemen***

Bedrijven kampen het vaakst met onzekerheid over het inkomen (45%), administratieve lasten (35%) en problemen met het verwerven van bijkomende grond (23%). Fruit en vleesvee kampen gemiddeld met het meeste aantal problemen. Groenten en sierteelt het minste. Jonge bedrijfsleiders (onder 41 jaar) kampen vaker met financiële problemen, administratieve lasten en moeilijkheden om grond te verwerven. Oudere bedrijfsleiders geven dan weer eerder problemen met de afwezigheid van een opvolger aan.

6 MEER INFO

Het Departement Landbouw en Visserij organiseerde in het voorjaar van 2017 een bevraging bij ongeveer 750 bedrijfsleiders van het Landbouwmonitoringnetwerk (LMN) over hun welzijn en dat van hun bedrijf. We ontvingen 555 ingevulde enquêtes (responsgraad: 74%). Dit rapport bevat de resultaten van deze enquête.

De bevraging betreft een beperkte update van een enquête uit 2012 over aspecten van sociale duurzaamheid, toen naar aanleiding van de opmaak van het Landbouwrapport (LARA) 2012. Door de aanpak en timing van de enquête zijn de resultaten van 2017 niet vergelijkbaar met die van 2012.

Anno 2017 focust de vragenlijst uitsluitend op de vragen die noodzakelijk zijn om drie sociale duurzaamheidsindicatoren te berekenen: stressgevoeligheid, tevredenheid en probleemgevoeligheid. Op die manier beschrijven we het welzijn van de bedrijfsleiders en van hun bedrijf. We bekijken ook de verschillen volgens bedrijfstype en leeftijdsgroep van de bedrijfsleider. Het gaat dus over hoe de LMN respondenten hun welzijn ervaren los van de situatie in andere Vlaamse sectoren.

In tabel 9 wordt de verdeling van de respondenten over de verschillende sectoren weergegeven. De resultaten van de enquête moeten met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Er werd niet geëxtrapoleerd, waardoor de resultaten niet gelden voor de totale Vlaamse land- en tuinbouw, maar enkel voor de respondenten uit het LMN. Voor de sector 'andere sierteelten' zijn er slechts 6 observaties beschikbaar. Daarom wordt deze sector niet specifiek besproken. De enquête is ook een momentopname van de gevoelens die leefden in de verschillende sectoren in het voorjaar van 2017.

Tabel 9: Aantal respondenten op de enquête over sociale aspecten, volgens sector, 2017

Sector	Aantal
Akkerbouw	48
Rundvee	
Melkvee	88
Vleesvee	45
Gemengd rundvee	40
Intensieve veeteelt	
Varkens	62
Pluimvee	22
Gemengde landbouwbedrijven	49
Tuinbouw	
Groenten openlucht	30
Groenten onder glas	38
Fruit	45
Sierteelt onder glas	24
Andere sierteelt	6
Overige land- en tuinbouwbedrijven	58

Bron: Departement Landbouw en Visserij op basis van LMN

Voor de methodologie kan u terecht bij:

Van Buggenhout E., Vuylsteke A., Deuninck J. & Van Gijsegem D. (2013) *Boer(in) in hoofd, hart en nieren. Onderzoek naar sociale duurzaamheid in de Vlaamse land- en tuinbouw anno 2012*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Platteau J., Van Gijsegem D., Van Bogaert T. & Maertens E. (reds.) (2012), *Landbouwrapport 2012*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Raes W., Maertens E. & Platteau J. (2013) *Relatieve sectorale duurzaamheidsvergelijkingen van Vlaamse landbouwbedrijven*, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Vermeyen V., Van Buggenhout E. en Platteau J. (2018) Hoe gaat het met u? Welzijn in de land- en tuinbouwsector, Departement Landbouw en Visserij, Brussel. Depotnummer: D/2018/3241/088